

AERE PERENNIVS

Verstagen en Mededelingen uit het
Medisch - Encyclopaedisch Instituut van de Vrije Universiteit

No 28 - januari 1978

Uitgave van het

*Medisch-Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit*

Redactie: Prof. Dr. G.A. Lindeboom

Inzendingen voor Aere Perennius
worden gaarne ingewacht aan het
redactie-sekretariaat p/a
Mevr. C.M.T. Kermer
Medisch-Encyclopaedisch Instituut V.U.

Van der Boechorststraat 7
Amsterdam - Zuid
Tel. 020 - 548 2702

A E R E P E R E N N I U S
Verslagen en mededelingen uit
Het Medisch-Encyclopedisch Instituut
van de Vrije Universiteit

No. 28

januari 1978

DE BEOEFENING VAN DE GESCHIEDENIS
DER GENEESKUNDE – VANDAAG*

door

G. A. Lindeboom

Het is niet mijn bedoeling U in dit uur de studie van de geschiedenis der geneeskunde aan te bevelen. Ook ga ik geen apologie van haar beoefening beproeven. Uw aanwezigheid hier is meer dan een blijk, het is een bewijs van wezenlijke belangstelling voor het boeiende verleden van geneeskunde en geneeskunst.

Wat beweegt ons eigenlijk?

Maar wellicht is toch voor ons allen zonder uitzondering de vraag niet misplaatst - wat beweegt ons eigenlijk? - Wat zoek ik hier? Waarom houd ik mij, oppervlakkig of diepgaand, passief of actief, bezig met de historia medicinae? Het kan nooit kwaad te trachten zich rekenschap van zijn doen en laten te geven. Als men mij onverhoeds vraagt, hoe ik er zo toe gekomen ben me met geschiedenis der geneeskunde bezig te houden, heb ik niet zo maar een vlot antwoord gereed. Die lichte verlegenheid hangt wel samen met het feit, dat door Blaise Pascal (1623 - 62) aldus is geformuleerd: *Le coeur a ses raisons que la raison ne connaît pas*. Waarom de geschiedenis der geneeskunde op ons zulk een aantrekkingskracht uitoefent,

* Eerste gedeelte van de voordracht, gehouden op 14 oktober 1977, aan het begin van de zesde cursus voor de geschiedenis der geneeskunde. Het tweede gedeelte verschijnt, met literatuuropgave, in het Ned. T. Geneesk. 1978. Dat deel handelt over invloeden vanuit de algemene geschiedwetenschap op die der geneeskunde.

is een vraag, waarop het antwoord alleen gegeven kan worden uit de diepte van onze persoonlijkheid en de eigenaard van onze levensgang en omstandigheden. De wortels van onze motivatie zijn voor ieder van ons misschien verschillend, maar liggen in elk geval in de irrationele lagen van ons zijn.

Geen dadelijk aanwijsbaar nuttig rendement

Bij deze of gene beoefenaar van de geschiedwetenschap der geneeskunde heeft er wel eens de, al of niet uitgesproken, bedoeling voorgezetten oude, ten onrechte vergeten geneesmiddelen of behandelingsmethoden terug te vinden en dienstbaar te maken aan het heden. Die gedachte vindt men enigszins terug bij onze landgenoot Peypers, die in het begin dezer eeuw, door de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken Abr. Kuyper (die ook Onderwijs beheerde) voorbestemd was om als hoogleraar de *historia medicinae* te doceren, maar overleed vóór zijn benoeming een feit was geworden. Peypers sprak gaarne over de *circulus therapiae*, de cirkelgang der therapie, waarbij het oude telkens, soms aangediend als iets nieuws, terug kwam.

Ongetwijfeld keren er in de loop der eeuwen ook op medisch gebied vroeger gekoesterde opvattingen en methoden van behandeling, na lange tijd verwaarloosd of verworpen te zijn, weer terug, maar dan toch veelal in gewijzigde of verbeterde vorm. Zeer werkzame geneesmiddelen als het vingerhoedskruid, de chinabast en de ipecacuanha-wortel zijn eeuwen lang in de volksgeneeskunde gebruikt, alvorens ze in de officiële geneeskunde de hun toekomstige plaats verkregen. Wellicht zou men toch eerder aan een spiraal in de therapie kunnen spreken. Maar het lijkt toch geen zinnige zaak om de geschiedenis der geneeskunde te beoefenen op zoek naar thans opnieuw bruikbare gegevens, in de hoop op een opzienbarende vondst, een trouvaille. Die opzet zal wel bij geen onzer aanwezig zijn - het nuttig rendement van al onze inspanningen zou vermoedelijk nihil zijn. Het pleidooi van een collega nog in 1924 om de fontanel bij longtering toe te passen, doet ons ietwat bizar aan (Blöte, 1924).

De bekende internist, boekverzamelaar en medisch-historicus Sir William Osler (1849 - 1919) heeft onder de artsen verschillende categorieën onderscheiden ten aanzien van hun houding tegenover de *historia medicinae*. De meesten hebben geen enkele belangstelling en slaan een medisch-historisch stuk in een tijdschrift principieel over, anderen hebben wel zo veel belangstelling, dat ze zo'n artikel toch wel lezen, een derde groep, vooral ouderen, is ook zelf wel

eens bezig met een kleiner of groter onderdeel, terwijl er tenslotte slechts zeer enkelen zijn die hun leven, als het ware voltijds, aan de studie van het verleden der geneeskunde wijden. Ten onzent heeft dit wijlen E. D. Baumann als een "Privat-gelehrter" gedaan. Intussen schijnt hier thans een verandering ten goede te komen.

De kleine groep van hen, die zich intensief met het medisch verleden bezig houden en resultaten van hun studies openbaar maken, hebben daarnaast toch veelal een hoofdbezigheid, waardoor ze in hun levensonderhoud voorzien, hetzij door een functie op een wetenschappelijke afdeling of in de geneeskundige praktijk. Persoonlijk geloof ik, dat dagelijkse ervaring aan het ziekbed een niet te onderschatten voordeel is voor de beoefening van de geschiedwetenschap der geneeskunde, al weet ik dat er in andere landen, zoals Amerika en Duitsland, ook niet-medici, biologen, en klassieke literatoren als docent in dit vak optreden.

Laat ons eerlijk zijn - het is die groep van medici, die zich met de geschiedenis der geneeskunde als een soort veredeld tijdverdrijf, een zinvolle hobby, op een neven werkterrein, bezighoudt, welke in ons land de lamp van deze historische wetenschap tientallen jaren brandende heeft gehouden - dat wil zeggen buiten de bevoorrechte kring der universiteiten. De pogingen om onze wetenschap binnen de muren der hogescholen te trekken waren tot dusverre niet bemoedigend. Van Leersum, de farmacoloog, die tevens de historie der geneeskunde te Leiden doceerde, wekte weinig belangstelling bij de studenten en gaf later zijn professoraat op. De Lint, die vol hoop met zijn grote boekerij en verzamelingen van prenten naar Leiden verhuisde, kreeg het verwachte lectoraat vanwege een ministeriële beslissing niet. Schlichting stierf kort nadat hij aan de universiteit van Amsterdam tot buitengewoon lector was benoemd.

Eerst in de laatste tijd is er meer uitzicht, dat de geschiedenis der geneeskunde een blijvende plaats aan de universiteiten zal verkrijgen. Dat is broodnodig, wil ook in ons land de medische geschiedenis volledig als een erkende wetenschap op niveau worden beoefend. Dat ze extra-universitair haar leven moest beginnen, is op zichzelf geen ongunstig voorteken; dat geldt ook voor andere medische disciplines - men denke slechts aan de long- en hartchirurgie en de orthopaedie. De dag der kleine dingen mag niet worden veracht. Wanneer echter de huidige ontwikkeling doorzet, zal het eerlang ook moeten komen tot een ontwerp van een academische opleiding tot medisch historicus met universitaire qualificaties - ook al moet men erkennen, dat de mogelijkheden voor een loopbaan als alléén medisch historicus binnenslands beperkt zullen blijven. Toch moet men ook op dit punt niet te pessimistisch of défaitistisch zijn - een

volledig ontwikkeld medisch-historisch instituut heeft naast de figuur aan de top toch ook specialisten nodig op het gebied van oude Oosterse geneeskunde, de Egyptologie, de klassieke medische filologie en Griekse geneeskunde, de Middeleeuwen, de kruidkunde, de farmacie en nog meer.

JAN CORNELIS DE MAN

20 - 9 1818

MIDDELBURG

2 - 6 - 1909

door

C. M. Verkroost en H. L. Houtzager

Jan C. de Man was de zoon van Maria Elisabeth Taucher (1789 - 1855) en Johannes de Man Jz., die practiserend geneesheer te Middelburg was en tevens lector in de anatomie, fysiologie en obstetrie aan de Provinciale Geneeskundige School van Zeeland.

Zoals we vernemen van zijn zoon was Johannes de Man Jz. oorspronkelijk chirurgijn, doch van de verloskundige J. de Puyt leerde hij zóveel, dat hij de colleges van Professor Vrolik in Amsterdam kon volgen. Toen Jan Cornelis geboren werd, was zijn vader reeds lector aan de Provinciaal Geneeskundige School, die volgens Koninklijk Besluit diende tot: "aankweken van heelmeesters en vroedvrouwen".

Jans moeder, Maria Elisabeth, was bijna 20 jaar toen ze trouwde. Zij was een niet onbemiddelde wees en bezat onder meer een huis aan de markt te Middelburg in eigendom.

Als middelbare scholier bleek reeds de aanleg en liefde van Jan Cornelis de Man voor klassieke talen¹. Aan het einde van zijn schoolperiode sprak hij, zoals dit gebruikelijk was, een rede uit, welke als titel had: De Ulysse Homericó (1836). Deze rede werd bekroond met een tweede prijs.

Waarschijnlijk is hem een loopbaan als leraar klassieke talen afgeraden, aangezien er ook toendertijd voor deze functie weinig em-plooi bestond. Hij liet zich derhalve op 19 september 1836 als student in de geneeskunde te Leiden inschrijven: Janus Cornelius de Man, Med:oburgo-Zelandus.² Zijn leermeesters waren G. Sandifort voor anatomie en fysiologie, en Macqueliijn, die farmacognosie en receptuur doceerde en bovendien in het Academisch Ziekenhuis

chronische ziekten behandelde. Macqueliijn was later De Mans promotor. De invloed van professor J. C. B. Bernard op De Man is te verwaarlozen geweest; Bernard vervulde een reeks buiten-universitaire ambten en werd tenslotte lijfarts van Koning Willem I.

Intussen waren Broers en Pruys van der Hoeven de eigenlijke steunpilaren van de Leidse medische faculteit in die dagen. Broers onderwees heel- en verloskunde, terwijl hij een grote voorliefde koesterde voor de pathologische anatomie.

Pruys van der Hoeven heeft een grote invloed op De Man gehad; hij onderwees pathologie aan het ziekbed, maar hij schonk ook veel aandacht aan de geschiedenis der geneeskunde³. Als arts te Rotterdam had hij zich reeds vóór zijn professoraat met de studie van Hippócrates beziggehouden. Verder had de anthropologie als studievak zijn aandacht.

De Man, die reeds als middelbare scholier veel belangstelling voor de geschiedenis koesterde en later ook onderzoekingen zou verrichten op anthropologisch gebied, voelde zich zeer tot Pruys van der Hoeven aangetrokken.

Op 14 september 1839 werd De Man kandidaat met het predikaat: Summa cum laude. Op 13 juni 1841 promoveerde hij tot doctor medicinae, op 20 december 1841 werd hij obstetricus en een jaar later, op 10 oktober 1842, werd hij chirurgisch doctor. Na zijn promotie verbleef De Man enige tijd in het buitenland. In Parijs wijdde hij zich vooral aan de chirurgie en obstetrie⁴, terwijl hij in Wenen de oogheekundige kliniek van Professor Jaeger bezocht⁵.

De Man promoveerde op het onderwerp: De Aconito (1841). Schoute, de biograaf van De Man, bespreekt het proefschrift en hecht er weinig waarde aan⁶.

Na zijn promotie is De Man 65 jaar met grote toewijding zowel praktisch als theoretisch werkzaam geweest. Berdenis van Berlekom wees er in zijn herdenkingsrede, gehouden bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Afdeling Zeeland van de Ned. Mij. ter bev. der Geneeskunst op, dat het bijna ondoenlijk is om een overzicht te geven van alle publicaties die, hetzij in tijdschriftartikel vorm, hetzij in de vorm van brochures, door De Man zijn geschreven.

Schoute verdeelt zijn oevre in acht groepen, te weten:

1. over infectie-ziekten,
2. over volksgezondheid en statistiek,
3. over farmacodynamie en farmacognosie,
4. over teratologie,
5. over anthropologie of misschien nauwkeuriger: craniologie,
6. over paleontologie,
7. 25 nummers zijn aan historische onderwerpen gewijd,
8. casuïstische mededelingen.

De veelheid van onderwerpen wordt enigszins begrijpelijk als we bedenken dat de moderne natuurwetenschappen in de tweede helft van de 19de eeuw in opkomst waren, waardoor de levendige belangstelling van De Man werd geprikkeld.

De eerste publicatie van De Man na zijn dissertatie betreft een artikel met de titel: Aanteekeningen betreffende gevallen voorgekomen in de kliniek van Dr Guersant op de chirurgische zalen in het „Hôpital des enfants malades“ te Parijs in 1842.

De Man had een kritische blik, waarmee hij hetgeen hem vertoond werd doorzag. Zo had hij ook kritiek op het Hôpital in 1842. De toestand in zijn eigen vaderstad was niet veel beter; in 1865 stond het Gasthuis te Middelburg nog onder leiding van een "Vader en een Moeder", terwijl het verplegend personeel uit invaliden bestond. Van een aparte operatiekamer was geen sprake.

Zoals de opsomming van groepen publicaties hierboven te zien geeft, had De Man vooral belangstelling voor alles wat de natuur bood, met name op palaeontisch- en teratologisch gebied. Mede ten behoeve van het onderwijs legde hij tussen de jaren 1854 - 1866 verzamelingen aan. In het Gasthuis te Middelburg staan nog drie kasten met preparaten, vondsten en schedels door de ijver en toewijding van De Man bijeengebracht.

Schoute attendeert op het enorme werk, dat De Man op het gebied van de cranologie heeft verricht: honderden schedels uit heel Zeeland werden door hem en enkele collegae onderzocht en met die van 444 levende personen vergeleken. Het onderzoek bestond onder andere uit het nemen en noteren van vijf schedelmaten van iedere schedel. Uit dit onderzoek trok De Man aarzelend enkele conclusies: de bewoners van Walcheren zijn nauw verwant aan de Friese-kustbewoners en de Anglo-Saksen, dus dolichocephaal met blauwe ogen. Publicaties op dit gebied zijn: Beschrijving van eenige in het strand van Walcheren gevonden schedels en van een cranium osteoscleroticum (1866) en: twaalf schedels te Reimerswaal (1893).

Andere onderzoekterreinen van De Man waren bijvoorbeeld: farmacodynamie, casuïstiek en historie. De farmacodynamie is weinig omvangrijk. Als voorbeeld kan de aspidium filix mas, een geneesmiddel tegen lintworm⁷, genoemd worden. De Man beschrijft de behandeling van 27 patiënten met dit middel.

Wat de casuïstiek betreft kunnen we opmerken, dat De Man zelf een reeks ziektegeschiedenissen als "helderheden"⁸ aanduidt. Meestal betreffen deze de meest wonderbaarlijkse praktijkervaringen.

De historische bijdragen omvatten ongeveer 25 nummers. Het meest bekende werk van De Man is de Geneeskundige School.⁹ Schoute noemt verder: Leonardus Stocke, de levensbeschrijving van

een geneesheer te Middelburg ± 1730. In dit leven vormt de diagnose: syphilis, bij een vrouw uit Veere, een centraal gebeuren. Zelfs Boerhaave wordt in het geval betrokken en de behandelende arts moet de stad verlaten.

Een boeiend artikel is dat over J. Baptist de Loeil, die op de markt te Middelburg werd opgehangen: De Man had hem in de gevangenis behandeld. C. E. Daniëls¹⁰ roemt de levensbeschrijving van A. A. Fokker en van de fysioloog Anton de Heyde.

De Man was ten aanzien van zijn eigen werk niet voldoende kritisch, terwijl hij werk van anderen wel scherp critiseerde. Volgens de beoordeling van Schoute ligt de eigenlijke verdienste van J. C. de Man niet op de hierboven genoemde gebieden, maar op dat van de volksgezondheid. In dit verband vervulde De Man ook een functie in verschillende commissies uit de Afdeling Zeeland van de Maatschappij. Als voorbeeld noemen wij zijn publicaties over: de cholera-epidemie in Zeeland (1848 - 1849), de statistiek over de vrijstellingen van lotelingen in Zeeland, een verslag over de keuring van miliciens en schutters, een verslag over het gebruik van dierlijk voedsel in Zeeland, een rapport over loodvergiftigingen in Middelburg (samen met A. A. Fokker), een verslag over garnalenvergiftiging, over het afnemen van sommige ziekten in Middelburg (1883 - V - 3), over een epidemische ziekte te Arnemuiden (1843), een statistiek over maandelijks sterfte, over doodgeborenen, verslag van de scorbut-epidemie in 1845 (samen met Dr M. H. Damme), ziekenverpleging der behoeftigen in de provincie Zeeland, over de pokken-epidemie te Middelburg in 1855, en over andere misstanden.

Uit deze lange reeks van artikelen op het gebied van de volksgezondheid gaat De Mans biograaf in op drie verhandelingen over infectieziekten, te weten:

1. Geneeskundig bericht over de Epidemische ziekte, welke, in het jaar 1843, heeft geheerscht te Arnemuiden.
2. De cholera asiatica in Zeeland, haar oorsprong en haar verspreiding (1850).
3. Het verschijnen en de verspreiding der variolae te Middelburg (1855).¹¹

De Man onderkende de epidemie te Arnemuiden als typhus en wendde twee middelen aan, te weten: afzondering en ontsmetting. Hij richtte daartoe een nood-hospitaal in, waar, tégen het gebruik van die tijd in, niet alleen behoeftigen maar ook mensen uit de goede stand ter isolering opgenomen werden.

Het geschrift: De cholera asiatica in Zeeland is een boekwerk, geschreven in samenwerking met De Mans collega J. C. van den Broecke. De conclusie van dit werk is een krachtig protest tegen de op-

vattingen van hun tijd. De Man en Van den Broecke lanceerden namelijk de merkwaardige stelling, dat de lucht de algemene bron van besmetting was. Schoute meent, dat ze de waarheid na op het spoor waren: niet de lucht, maar het water verbreidde de ziekte. In ieder geval heeft het boek mede bijgedragen tot de onderkenning van de typhus als infectieziekte.

In de derde plaats attendeert Schoute op: Het verschijnen en de verspreiding der variolae te Middelburg (1855).

Het artikel begint met een gemoedelijk verhaal over een zieke knecht, die de ziekte op 10 december 1854 overbracht vanuit Dordrecht. Er was in die tijd nog geen enkel wettelijk toezicht op ziekenvervoer. Pas in 1872 zou van staatswege het ziekenvervoer wettelijk worden geregeld. De Mans opmerkingen over de toestand van het Gasthuis te Middelburg, met name over het gebrek aan gelegenheid om ernstige en besmettelijke zieken te isoleren, heeft bijgedragen tot de bouw van een nieuw Gasthuis tien jaar later. Zijn invloed was groot vooral door zijn heldhaftige houding tijdens de epidemie te Arnemuiden.

Dat van De Mans privéleven zo weinig bekend is, terwijl hij op medisch-praktisch-, en wetenschappelijk gebied van zich deed spreken, verklaart zijn biograaf uit zijn persoonlijkheid; hij meed de publiciteit stelselmatig.

Hoewel hij medeoprichter was van de afdeling Zeeland der Maatschappij en enkele malen als voorzitter is opgetreden, bedankte hij toch voor een bestuursfunctie in het hoofdbestuur van de Maatschappij. Ook heeft hij tot tweemaal toe de eervolle betrekking van Geneeskundig Inspecteur geweigerd. Wel aanvaardde hij op 77-jarige leeftijd het ambt van voorzitter van het Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen.

Naast zijn drukke werkzaamheden in een eigen medische praktijk, was De Man van 1845 tot 1859 stadsgeneeskundige van Middelburg. Van 1889 tot 1909 was hij directeur van het geneeskundig leesgezelschap "De Harmonie".

We zouden aan de nagedachtenis van J. C. de Man te kort doen als we niet stilstonden bij enkele publicaties op historisch gebied¹² zoals:

- Beenderen van den mammoth en van het uitgestorven rund, opgevischt in den omtrek van Zeeland (1873 - III - 2).
- Een elandshoorn, opgevischt in de Schelde (1878 - III - 3).
- Vluchtbergen in Walcheren, waarvan in 1887 nog overblijfselen waren te vinden (1888 - VI - 3).
- Bedenkingen tegen het aannemen van een Burcht als begin van Middelburg (1894 - VII - 4).

- De groote markt te Middelburg (1894 - VII - 4).

Zoals we reeds zagen bij de bespreking van De Mans verdienste ten aanzien van de volksgezondheid, heeft hij ook belangstelling gehad voor de wetgeving op medisch gebied: te weten het toezicht op ziekenvervoer en oprichting, instandhouding en toezicht op Gasthuizen. Tot dit gebied behoort ook: De wettelijke bepaling op het leveren van medicijnen door doctoren te Middelburg (1885 - VI - 1).

Het valt op, dat De Man dikwijls overzichten en rapporten heeft samengesteld met een statistische inhoud, onder meer: Statistiek der maandelijks sterfte of de invloed van de jaargetijden op dezelve.

Ofschoon we maar weinig weten van het persoonlijke leven van Jan Cornelis de Man kunnen we toch concluderen dat hij een zeer arbeidzaam leven geleid heeft en een brede belangstelling had. Een belangstelling, die hem ook buiten het directe gebied van de geneeskunde voerde. Vele artikelen van zijn hand getuigen van zijn uitgesproken liefde voor Zeeland.

Noten

1. Polman Kruseman, W. (1910), p. 2.
2. Album Studiosorum Academiae Lugduno-Batavae 1575 - 1875, kol. 1311.
3. Bio-Lex III, p. 252.
4. Nagtglas (1893), p. 122 e.v.
5. Nuyens, B. W. Th. (1937), p. 68.
6. Schoute, D. (1915), p. 6
7. Schoute, D. (1915), p. 15
8. Schoute, D. (1936).
9. Doctor J. C. de Man (1904) De Geneeskundige School te Middelburg 1825 - 1866, 2 din, Middelburg.
10. Daniëls, C. E. (1909), p. 133.
11. Schoute, D. (1915), p. 23.
12. Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 1769 - 1969, p. 129 e.v.

Bronnen

Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen 1769 - 1969.

Daniëls, C. E. (1909) In memoriam J. C. de Man (Ned. T. Geneesk. 53, I, 133)

Nagtglas, F. (1893) Levensberigten van Zeeuwen, Deel I.

Nuyens, B. W. Th. (1937) Brieven van Dr J. C. de Man aan zijn vader (Ned. T. Geneesk. 81, II, 1447 - 51; Bijdr. Gesch. Gen. XVII, 68 - 72).

Polman Kruseman, W. (1910) Ter herinnering aan Dr. J. C. de Man (Middelburg; met portr.).

Schoute, D. (1915) Het wetenschappelijk leven van Dr J. C. de Man (Archief Zeeuwsch Genootschap; (1936) Auto-suggestie? Uit een nagelaten geschrift door Dr J. C. de Man te Middelburg (Ned. T. Geneesk. 80, II, 1923 - 30; Bijdr. Gesch. Gen. XVI, 63 - 70).

VERTAALPERIKELEN

door

G. A. Lindeboom en E. Ashworth Underwood

Zoals elke vertaling in het Engels, zo brengt ook die van medisch-historische artikels en boeken haar eigenaardige moeilijkheden met zich mede.

Deze hangen ten dele samen met de benoeming in de zin van naamgeving van universitaire functionarissen. De Engelse universiteiten kennen geen curatoren maar "governors", geen rector magnificus maar een "vice-chancellor", geen promotor maar een "supervisor", terwijl de status van een lector bij ons niet overeenkomt met die van een "lecturer" in Groot Britannië, doch met die van een "reader"; "lecturer" is een lagere rang.

Hoewel de Engelsen uiteraard zeer hechten aan hun eigen vocabulaire kan het daarom soms aanbeveling verdienen onze (latijnse) termen in een Engelse vertaling te blijven gebruiken. Dit geldt niet alleen, zoals zoëven al bleek, voor de term lector, maar ook voor die van promotor en promotie. Dit hangt samen met de verschillende inrichtingen van de plechtigheid der promotie ("graduation ceremony"). Gelijk bekend geschiedt deze bij ons individueel door de daartoe aangewezen hoogleraar, die als regel het leidend toezicht op het tot stand gekomen proefschrift had: hij is dus wel "supervisor", maar ook promotor, de figuur, die de acte van de promotie verricht.

Aan Engelse universiteiten geschiedt de "graduation" niet individueel het gehele jaar door, maar eens per jaar, bijvoorbeeld worden 40 - 50 doctorandi gegradueerd. Die promotie geschiedt dan bij voorkeur door de Chancellor, een hooggeplaatst persoon, die boven de vice-chancellor (Rector Magnificus) staat. De namen van de hoogleraren, onder wier leiding de dissertaties tot stand zijn gekomen, van de "supervisor" dus, worden door de Decaan voorgelezen. Vandaar dat men dus van "supervisor" spreekt. Ik heb begrepen, dat bij ere-promoties een hoogleraar echt als "promotor" optreedt. (Engelse ere-doctoraten, ook voor medici die niets met rechten of rechtswetenschappen te maken hebben, betreffen steeds een doctoraat in de Faculteit der Rechten, L.L.D.). Terwijl bij ons dus als regel de promotor ook de "supervisor" is (tenzij bij ontstentenis van de laatste), zo schijnt dat vroeger, althans te Leiden, niet zo te zijn geweest. Het optreden als promotor geschiedde daar, voorzover na

te gaan, bij toerbeurt. Soms staat er in de oude promotieboeken bij, dat de promotor handelde op de beurt van een collega (bijvoorbeeld vice Cl. Albini).

Zo beklaagde de pas als hoogleraar benoemde Boerhaave zich op 25 mei 1709 in de Senaat, dat hij onlangs overgeslagen was, toen het zijn beurt was geweest. De professoren van de Faculteit der Geneeskunde verdedigden zich door te beweren, dat het bij hen gewoonte was dat de beurt van een nieuw benoemde hoogleraar de eerste keer werd overgeslagen. Er is toen een kleine Senaatscommissie benoemd, die op 13 juni rapporteerde, dat er voor beide opvattingen argumenten waren te vinden in de Acta van de Faculteit, maar dat in elk geval de laatste twee en twintig jaar nieuw benoemde hoogleraren de eerste keer hun beurt hebben zien voorbijgaan. De kwestie lokte een levendige discussie uit, waarin men het niet eens werd. De zaak bleef onbeslist: res mansit indecisa (zie Molhuysen (1920), Geschiedenis Leidsche Universiteit IV, 239).

Maar ook anderszins kunnen er moeilijkheden bij de vertaling optreden, waarop men in eerste instantie niet bedacht is.

Toen ik van mijn vriend Edgar Ashworth Underwood een exemplaar ten geschenke kreeg van zijn recente werk Boerhaave's Men, zond ik hem een exemplaar van mijn A Classified Bibliography of the History of Dutch Medicine (waarin overigens de corrector van het Engels "promotor" constant door "supervisor" heeft vervangen!). In het bedankschrijven, dat ik van Underwood ontving, maakte hij een tweetal opmerkingen, waarvan de eerste, van geringe omvang, inhield dat hij voor zijn boek nu toch "Curators" had aangehouden, waarin hij trouwens ook de termen "promotion" en "promotor" gebruikt.

De tweede opmerking echter is weinig minder dan een geleerde verhandeling over de vertaling van Jacob en Jacobus in het Engels; daarbij komen ook de uitdrukkingen "Jacobite" en "Jacobean" ter sprake. De qualificatie "Jacobiet" kan men ook in onze vaderlandse medische historie tegenkomen, aangezien van de Schotse geneesheer Archibald Pitcairne (1652 - 1713), die korte tijd (1692 - 93) te Leiden hoogleraar in de geneeskunde is geweest, gezegd wordt dat hij een vurig Jacobiet was. Toch geloof ik niet, dat zijn terugkeer naar Edinburgh met stille trom met deze politieke belangstelling heeft samengehangen (zoals het bekende "Biographisches Lexicon" stelt), maar eerder met zijn (tweede) huwelijk: zijn bruid wilde hem, naar men zegt, niet volgen naar Holland.

Doch dit terzijde.

Het geheel van het commentaar is als een fijn getekend, linguïstisch miniatuur, dat ik, zonder verlof te hebben gevraagd, aan de

lezers van Aere Perennius doorgeef, omdat het verdient aan de vergetelheid te worden ontrukkt.

G.A.L.

GEDEELTE VAN EEN BRIEF VAN E. A. UNDERWOOD AAN
G. A. LINDEBOOM D.D. 14 NOVEMBER 1976:

“. . . . two comments:

a. I note that you now refer to the governing body of Leyden University as 'the Governors'. When your Boerhaave type-script was under my eye, this was one of the things that I had to think about seriously. You sometimes used 'Governors' and sometimes 'Curators', but more often the latter. I was inclined to favour 'Governors', but eventually, considering the Dutch title and with your agreement, adopted "Curators". On page 20 you will find "the Board of Governors (the Curators)". After that, throughout the book, the term is always "the Curators". At the time I was a trifle doubtful, but in the years since then I have become convinced that the best English translation of the Dutch term is indeed 'the Curators'.

b. My second comment arises from a consideration of your entry No. 35. An uninitiated reader might be pardoned for thinking that there is something wrong, Lake calls him James de Back: you call him Jacob. I have the original book of Harvey with de Back's essay; but I don't want to go into all that here. I simply want to emphasise once again your propensity for translating the Latin name 'Jacobus' as 'Jacob'. This may not have significant implications in Holland, but it does have important implications in Britain. You may not be aware of these, and as you write in English, you ought to be aware of them. Hence this note.

First, regarding the translation. The latin term for Jacob is Jacob [sic]. In the following I quote from the Novum Testamentum Latine (Secundum Editionem Sancti Hieronymi), published by the Clarendon Press, Oxford (my copy is edited by Wordsworth and White, 1953). In the English I quote from the Authorized Version - i.e. the version of the English Bible made by command of 'the Most High and Mighty Prince James', who was James VI of Scotland and James I of England (1603 - 1625). This is the historic 'English Bible'.

St. Matt. 1,2. 'Abraham begot Isaac; and Isaac begot Jacob;

and Jacob begot Judas and his brethern' (Abraham genuit Isaac: Isaac autem genuit Jacob: Jacob autem genuit Iudam et fratres eius'.

St. Luke, 1.33. 'And he shall reign over the house of Jacob for ever; and of his Kingdom there shall be no end'. ('et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni eius non erit finis').

St. Mark, 1.19. 'And when he had gone a little farther thence, he saw James the son of Zebedee and also were in the ship mending their nets'. ('Et progressus inde pusillum, nudit Jacobum Zebedaei et Johannem fratrem eius, et ipsos in nani componentes retia').

The Epistle of James (the 20th book of the New Testament), ch. I, i. 'James, a servant of God and of the Lord Jesus Christ, to the twelve tribes which are scattered abroad, greeting'. ('Jacobus Dei et Domini nostri Jesu Christi seruus, duodecim tribubus quae sunt in dispersione, salutem').

['Jacobus' is declinable; 'Jacob' is not]

So much for the language: now for the British implications. There are two important words in English, 'Jacobite' and 'Jacobean', both derived directly from 'Jacobus' and not from 'Jacob'.

A Jacobite was a supporter of the illegal claim to the throne of Great Britain held by the descendants of the Catholic James II (Jacobus Secundus), who was defeated by William III (your Stadtholder) at the Battle of the Boyne. (Incidentally this battle has never been forgotten and is, after 300 years, perhaps basically behind the dreadful events now happening in Northern Ireland.)

The word 'Jacobite' really sprang into use, I think, when, after the death of Queen Anne in 1714 and the accession of the Hanoverian dynasty with George I, James's son, 'the Old Pretender' ('the Old Chevalier') made in 1715 his unsuccessful attempt to recover the throne by force of arms. During the next thirty years Jacobites were numerous in certain areas - especially the Highlands of Scotland - but the movement was all kept clandestine. At private dinners it was usual to drink toasts to 'the King over the Water'. The final fling came in 1745, when Charles Edward Stuart, 'Bonnie Prince Charlie' (then aged 75), son of the Old Pretender, and known as the Young Pretender, or the Young Chevalier, landed on the shores of North West Scotland and raised his standard. The Highlan-

ders flocked to support his cause, and his growing army marched south, confiscating provisions as they went. They captured Edinburgh, the capital of Scotland, except for its historic castle and some outlying forts. They then routed at Prestonpans, south-east of Edinburgh, the small Royal army of General Sir John Cope. In jubilation they advanced on England, and there was something more akin to despair than anxiety in my native town of Dumfries - which lies about 17 miles north of the border between England and Scotland on the west side - lest the Highland host should pass that way. There were few staunch Jacobites in Dumfries. Actually, the Chevalier's route took him a little further east on his march to the English city of Carlisle, which lies 16 miles south of the border. So Dumfries escaped. Carlisle was occupied to its detriment, and then the Highlanders continued on their way to London, overcoming all local resistance as they proceeded.

But the problem of logistics in the heart of an alien country eventually became insuperable, and at Derby the Chevalier had to accept the advice of his commanders and begin his long retreat to Scotland.

On this occasion Dumfries did not escape. Charles and a portion of his army - 4,000 men - arrived in the town on Saturday, 21 December 1745. Suitable quarters were immediately demanded and found for the Chevalier and for his commanders - most of whom were members of the British nobility or Highland chiefs. The soldiers were quartered in houses or slept in the fields. The town was required to pay to Charles, under dire penalties, a sum of £ 2,000 sterling, and to provide 1,000 pairs of shoes, all by the following evening (Sunday). By that time £ 1,100 was raised, together with 250 pairs of shoes. Charles took with him hostages for the payment of the remainder of the money - which was actually paid later.

There was some pillage by the Highlanders, and the inhabitants went abroad in fear. Some gentlemen had the shoes torn from their feet.

Meanwhile Charles had established himself in a very fine room, where he held court as the son and heir of 'James III'. It so happened that as a young boy I played in this room on two or three occasions: it is still known as 'Prince Charlie's Room'. So Sunday passed. But on Monday, 23 December, there was a report that the Duke of Cumberland, with his large Royal army of seasoned regular troops, had left Carlisle. Charles left Dumfries hurriedly with his own army, and there followed the

long trek up to the north of Scotland, and his final crushing defeat by Cumberland at Culloden. The subsequent repressive measures were very severe. Charles was a fugitive for five months in the mountains until he finally escaped to France. As an active movement Jacobitism was dead. But as a romantic memory it lived on, and still does today. The beautiful Jacobite songs are still sung. But they have no real meaning, just a memory of a handsome young man who touched the hearts of many who really cared nothing for his cause.

The other word, 'Jacobean', is more practical. It refers specifically to the Jacobean Style of architecture - a very characteristic mixture of late Gothic and Palladian - developed in England in the reign of James I (Jacobus Primus). It also refers to a characteristic style of furniture made in England during the same period.

Again, may I remind you that the first of all medical students to matriculate at Leyden - in 1578 - was inscribed in the Album as Johannes Jacobus. His real name was undoubtedly John James - not John Jacob.

Having written the above, I thought I would see what Kramer's *Woordenboek* had to say. I have two editions of that work, 1938 and 1957. The entries under 'James', '// 'Jacob', 'Jacobus' // are not identical in the two editions, but there is no substantial difference between them. I was so surprised at what the work told me that I thought there must be an error. So I consulted Cassell's well-known dictionary, which is published in this country. The result was the same. I had to accept the fact that the practice in the Dutch language is radically different from what it is in English. You apparently use 'Jacobus' and 'Jacob' as more or less synonymous, and you differentiate between the Biblical and regal uses of the words on the one hand, and the common use on the other. In English this is never done, and I believe it has never been done. I now see that my chance quotations from the English Bible may be very relevant. In your Dutch version the names may well be different.

But in English 'Jacobus' is always 'James'. Incidentally, in Britain James is a common Christian name, while Jacob is, to say the least, somewhat unusual.

E.A.U.

GENEESKUNDE ROND RUBENS

Al is de beroemde schilder Petrus Paulus Rubens (1577 - 1640) dan te Siegen in Duitsland geboren, de Antwerpenaren hebben vele redenen om hem als één der hunnen te beschouwen. De 400ste terugkeer van zijn geboortedag heeft voor Antwerpen 1977 een Rubens-jaar gemaakt, en ook de Koninklijke Geneeskundige Kring van Antwerpen heeft daartoe een bijdrage willen leveren.

Hij richtte in het nieuwe "Geneesherenhuis", Louizastraat 8, een documentaire tentoonstelling in, die van 1 Juli tot 30 September te bezichtigen was. Het was geen grote, maar wel een mooie, belangrijke expositie met boeken, schilderijen, gravures, enzovoort.

Een tentoonstelling wordt opgebroken - een catalogus blijft. De Kring heeft een bijzonder fraaie catalogus van deze expositie uitgegeven, onder de titel Geneeskunde rond Rubens.

Deze bevat, ter inleiding, enige interessante hoofdstukken, handelend over

- De geneeskunde te Antwerpen in de tijd van Rubens (P. Boeynaems)
- De Farmacie in de tijd van Rubens (16e - 17e eeuw) (L. J. Vandewiele)
- De patiënt Rubens (P. A. Janssens)
- Medische beroepen te Antwerpen op het einde van de 16e eeuw (J. van Roey)
- De Les in de Ontleedkunde van Antwerpen (1660). Hubertus Sporckmans (1619 - 1690) (J. P. Tricot)
- Commentaar bij een Antwerps chirurgijnspportret uit het begin van de 17e eeuw (E. Pais-Minne).

Men ziet: eigenlijk een heel boek. Dan volgt de beschrijving der tentoongestelde objecten en meer dan 30 fraaie afbeeldingen; het geheel sluit af met een zeer welkom register.

Deze catalogus is een mooi en blijvend bezit voor de medisch historicus. Wellicht is ze nog te verkrijgen bij het secretariaat van de Kring van Geneesheren aan het bovengenoemde Antwerpse adres (Tel.: 031 - 33.37.00). De prijs was ter plaatse 250 Belgische francs (ca f 17,50).

Een andere uitgave van de Kring is een gedenkboek: Liber memorialis van de Koninklijke Geneeskundige Kring (1970), 259 pp., 24 ill., geschreven door 10 auteurs. Prijs 500 BF.

ACHTSTE MEDISCH-HISTORISCH DAG

Op zaterdag, 10 december 1977, werd in het Medisch-Encyclopaedisch Instituut der Vrije Universiteit, onder voorzitterschap van Professor Dr G. A. Lindeboom, de achtste medisch-historische dag gehouden. Op het programma stonden een zevental medisch-historische voordrachten van elk \pm 25 minuten.

Het groot militair hospitaal te Utrecht heeft als instructie-hospitaal voor de aanstaande militaire artsen dienst gedaan van 1822 - 1868. De opleiding tot militair arts bestond uit een vijfjarige cursus. Aanvankelijk was er een goed contact met de hogeschool te Utrecht. In 1867 werd door de wetten van Thorbecke de studie in de geneeskunde uitsluitend aan de universiteiten voorbehouden. Ondanks het rapport-Donders (1867), dat tot doel had aanpassing aan de wetten van Thorbecke en zodoende de school te behouden, verdween de opleiding toch. J. D. Branger besprak het wel en wee van deze kweekschool die, aanvankelijk te Utrecht gevestigd, na overplaatsing naar Amsterdam in 1880 verdween.

F. P. M. Francissen besprak de geschiedenis van de Scilla Dioscoridis, de zee-ajuin. Zowel de antiëke determineringsmethode en nomenclatuur als de geneeskundige werking, die aan de plant werd toegeschreven in de Oudheid, werden door de spreker behandeld.

In de Verordening van 1804 van de Bataafse Republiek is voor het eerst in een landelijke wet sprake van de plattelandsheermeester, die naast ondermeer de heekunde geëxamineerd diende te worden in de meest voorkomende interne ziekten en beginselen van de "artsenijmengkunde". Een opleiding, waarvoor reeds in de 18e eeuw o.a. Van Geuns, Mulder en Heilbron hadden geijverd, kwam tot stand door de oprichting van klinische scholen (1823). Ondanks deze pogingen de heekundige voorzieningen met name ten plattelande op hoger peil te brengen, bracht de instelling van één artsdiploma in 1865 hierin pas geleidelijke verbetering. D. J. B. Ringoir gaf een overzicht van de geschiedenis van de plattelandsheermeester in de 19e eeuw.

C. Gysel behandelde in zijn voordracht de oorsprong, ontwikkeling en lotgevallen van Vesalius' leer, aangaande de tandaanhangsels. Spreker gaf aan de hand van de literatuur een overzicht van de verschillende theorieën, die er bestonden in de 16e, 17e en 18e eeuw over het ontstaan van het melkgebit. Eerst in 1771 gaf John Hunter een correcte beschrijving van de ontwikkeling van het gebit, welke overeenkomt met de moderne inzichten over het ontstaan van onze "Ivoren Wachters".

Mede onder invloed van het bezoek dat Franz Joseph Gall in juni 1806 aan ons land bracht, werd ook in Leiden onder leiding van Brugmans een phrenologische collectie aangelegd.

Deze collectie schedelpraeparaten, door G. Sandifort in zijn catalogus opgenomen, werd door K. S. Grooss besproken. Hierbij werd in het bijzonder aandacht besteed aan de geschiedenis van de schedel van Graaf Jan met de Lippen (1417 - 1494), Heer van Berg op Zoom.

De geschiedenis van de anatomische nomenclatuur is nauw verbonden met de ontwikkeling van de anatomie als basisvak voor de geneeskunde. Deze nomenclatuur is steeds gebukt gegaan onder een last van synoniemen, taal- en spellingsmoeilijkheden. Dit is ook zo het geval geweest met de benaming van de halswervels. Zowel Celsus als Galenus en later Vesalius hebben zich bediend van de getals-aanduiding der halswervels. Paulus Babette noemt in het midden van de 17e eeuw de eerste halswervel de werelddrager (Atlas), terwijl Jan van Horne in dezelfde tijd de tweede halswervel als tand (Dens) aanduidt. J. K. C. Rijsbosch besprak verder de Atlas-figuur, als drager van het hemeldak, wiens taak, na het verdwijnen van zijn goddelijk karakter, als een straf gezien werd.

Tenslotte sprak G. A. Lindeboom over de nederlandse slavenhandel in de 18e eeuw en de medische verzorging. David Henry Galland (1732 - 1782), arts te Vlissingen, heeft als jeugdig chirurgijn op een of meer slavenschepen gevaren. In 1769 schreef hij een artikel om slavenhandelaren van medisch advies te dienen bij de keuze der door tussenhandelaren te koop aangeboden negers. Hun keuring, de zorg voor goed voedsel en drinkwater tijdens de overtocht, alsmede de luchtverversing in de ruimen van de schepen, waarmee zij uit Afrika naar Amerika werden vervoerd, worden door deze arts, in Harderwijk bij "absentie" gepromoveerd, in deze publicatie behandeld.

Op zaterdag, 29 april 1978, zal in het Medisch-Encyclopaedisch Instituut der Vrije Universiteit, Van der Boechorststraat 7, Amsterdam-Zuid II, de 9e medisch-historische dag worden georganiseerd. Deze zal gewijd zijn aan William Harvey. Naar aanleiding van het feit, dat Harvey in 1978, 400 jaar geleden werd geboren, zullen er voordrachten gehouden worden over zijn ontdekking van de bloedsomloop en de invloed die deze ontdekking ook in ons land op het medisch denken heeft gehad. Voor het houden van een voordracht zijn ondermeer uitgenodigd Prof. Dr A. M. Luyendijk-Elshout, Prof. Dr G. A. Lindeboom, Drs M. J. van Lieburg en Dr J. Schouten.

Voor het bijwonen van deze Harvey-Dag kan men zich opgeven bij het secretariaat van bovengenoemd Instituut, tel. 020 - 5482702.

WERKGROEP "PLATTELANDSHEELMEESTERS"

Te Amsterdam is op 15 december 1977 opgericht de werkgroep: plattelandsheelmeesters.

Het doel van de werkgroep is een beeld te vormen van de geneeskundige verzorging ten plattelande in Nederland tot ongeveer 1900. De studie van dit gedeelte van de geschiedenis der geneeskunde, waarbij het niet om de spectaculaire ontdekkingen in, maar om de dagelijkse uitoefening van de geneeskunde gaat, en de integratie van deze zorg bij de bevolking, begon eerst onlangs. Duidelijk is dat er nog veel materiaal in archieven en bij particulieren moet sluimeren.

De eerste taak van de werkgroep is dan ook als contactpunt te dienen waaraan een ieder materiaal over de geneeskundige verzorging ten plattelande kwijt kan. Hierbij valt niet alleen te denken aan gegevens uit kerkelijke boeken, resolutieboeken en notarisprotocollen, maar ook aan het signaleren van artikelen in bladen met een beperkt invloedgebied, regionale tentoonstellingen, veilingen, etc. De werkgroep tracht al deze gegevens vervolgens te ordenen en verder te bewerken.

Diegene die in het kader van een studie of anderszins een onderwerp zoekt is hierbij van harte welkom.

Adres van de werkgroep: Dr D. J. B. Ringoir, arts
G.G. & G.D., Nieuwe Achtergracht 100
Amsterdam. Tel. 020 - 555 55 11

Leden: Dr J. V. Meininger, arts
Dr J. A. H. Ringeling, historicus

BOEKBESPREKINGEN

D. J. B. Ringoir. Plattelandschirurgijns in de 17e en 18e eeuw. De rekeningenboeken van de 18e eeuwse Durgerdamse chirurgijn Anthonij Egberts. Diss. Vrije Universiteit, 14 oktober 1977. Promotor Prof. Dr G. A. Lindeboom. Co-referent Dr D. A. Wittop Koning. 443 blz., geïll. Uitgeverij Lebo, Bunnik (ISBN 90 70186 04 7). Geen prijsopgave.

Op 14 oktober 1977 promoveerde D. J. B. Ringoir op een behoorlijk gedrukt proefschrift, waarmee hij de vaderlandse medische geschiedschrijving verrijkte met een waardevolle bijdrage. Waardevol, omdat hij de vele verspreide opstellen en archiefsprokkels over chirurgijns in ons land nauwkeurig analyseerde en nu op overzichtelijke wijze de gepubliceerde gegevens in een groter kader bijeen plaatste; waardevol tevens, omdat hij velerlei archiefgegevens opduikelde, natrok of anderszins in zijn breed opgezette studie meebetrok. Dit alles tenslotte om zijn eigenlijke doel, de vondst van de Rekeningboeken van een chirurgijn, beslaande de jaren 1739 - 1773 (met een hiaat van 1747 - 1750) in zijn volle betekenis recht te doen.

De auteur heeft zijn werk op geheel andere wijze opgezet dan wijlen M. A. van Andel zijn nog steeds vlot lezend boekje "Chirurgijns, Vrije Meesters, Beunhazen en Kwakzalvers". In de eerste 240 paginae geeft schrijver hoofdstukjes over opleiding, ongediplomeerde plattelandschirurgijns, scheeps- en legerchirurgijns, opleiding in de steden, in 't bijzonder in de Amsterdam-vestiging, en toezicht. Daarnaast komen nevenberoepen, volksgeneeskunde, geneesmiddelen en voorschriftenboeken, verbandmiddelen, instrumenten, fractuurbehandeling, reanimatie, kleinchirurgische ingrepen in het kader van de interne therapie, krankzinnigenzorg en verzekering tegen ziektekosten aan de orde. De aantekeningenboeken van een chirurgijn (Adolph de Meijer) en een vroedvrouw (Vrouw Schrader), de winkel-uithangtekens en het interieur, de vrouw van de chirurg, het aantal chirurgijns te plattelande en ter afronding de voortgang, die in de geneeskundige ontwikkeling in de 19e eeuw plaats vond, dragen bij tot een beter inzicht in de chirurgijnswereld.

Uit deze opsomming blijkt al, dat de schrijver een veelheid van facetten, de chirurgijns betreffende, in capita de revue laat passeren, waarbij hij heel wat aardige voorvallen, die illustratief zijn voor zijn betoog, inlast.

Teneinde een en ander weer terug te vinden, ware een integrale index echter wel van voordeel geweest. Maar wensen blijven er altijd over. Node mis ik literatuurgegevens over verbandleer. Ook over de mate waarin plattelandschirurgijns de algemene gezondheidstoestand in hun streek ter harte ging; en of er ook met 's Lands Archiaters enig contact bestond had mogelijk iets gezegd kunnen worden. Kortom, iets meer inlichtingen over de "Public Health" ware referent lief geweest. Mogelijk sluimeren gegevens daarover nog steeds in de archieven. Verder is het jammer, dat schrijver, die wel Dr Rovius ten tonele voert, kennelijk het alleraardigste boekje van C. Vosmaer "Leven en Wandelingen van Meester Maarten Vroeg" niet kent.

Zonder twijfel heeft de auteur het boek aan waarde doen winnen door de ontwikkelingen in de 19e eeuw in het kort aan te roeren, ook al rept de titel alleen over de beide voorgaande secula. Hij laat zien, hoe een gestage tendens merkbaar is naar kwaliteitsverbetering in de geneeskundige voorzieningen, zich uitend in geschriften, onderwijs en wetgeving en tenslotte uitmondend in de samenbundelende geneeskundige wetgeving van 1865 en de oprichting van de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, die reeds voor dat jaar plaats vond.

Evenals in het eerste deel is ook het tweede deel de schrijver uiterst systematisch te werk gegaan. Hij pluist het medisch handelen uit via de gevonden rekeningenboeken en met achtergrondinforma-

tie uit het Durgerdamse (Amsterdamse) archief. Hij betreft in het onderzoek de chirurgie, de interne geneeskunde, de neurologie, de geslachtsziekten, de maritieme praktijk en - een uiterst belangrijk accent - de in- en verkoop van geneesmiddelen, de aard ervan en de winstmarges. Door dit laatste krijgen we meer inzicht in de mate van welstand van de chirurgijn, en diens noodzaak ook met raseren in zijn onderhoud te voorzien. De betalingen in natura, de verhouding tot collegae en Medicinae Doctores, het ziekte-inzicht en de plichtsbetrachting komen alle in sub-hoofdstukjes aan de orde.

Het spijt referent, dat schrijver er zich niet aan gewaagd heeft zijn inzichten weer te geven in hoeverre Nederland al of niet achterliep bij het omringende buitenland. Dat de Nederlandse gezant de uitzendingen van chirurgijnsleerlingen naar Parijs echt wel een zaak van gewicht achtte, had aanleiding tot een uitweiding in deze zin kunnen zijn. Vooral ook omdat uiteindelijk de schrijver tot de conclusie is gekomen, dat het met de geneeskundige hulp te plattelande nog niet zo treurig was gesteld als veelal maar losweg wordt aangenomen.

Afbeeldingen illustreren de werkzaamheden van chirurgijn en echtgenote en luisteren samen met afdrukken van enige archiefstukken het doorwrochte werk op. De keuze der chirurgijnswinkel tableaux had iets royaler mogen zijn.

Zoals steeds: van het een komt het ander. Is deze studie een, het probleem afsluitend werkstuk? De schrijver zal de eerste zijn te beamen, dat

"Al kent men menigh facet, en schrijft des groote boecken,
Hoeveel men heeft ontdeekt, noch is er meer te soecken."

Het is te hopen, dat de auteur ons te gelegener tijd wil informeren over de eerste helft der 19e eeuw en de kaart van Nederland wil invullen ten aanzien van de spreiding met geneeskundigen van velerlei soort in samenhang met bevolkingsdichtheid, geboorte en sterfte. Hij is tot deze taak nu welgeslepen!

J. H. Sypkens Smit

Haneveld, G. T. (1977) Mr. Arnoldus Fey, Chirurgijn tot Oirschot. Een hoofdstuk uit de 17e eeuwse nederlandse medische geschiedenis. R. Meester & Associates, Amsterdam, 109 pag. geïll. f. 16,90.

De belangstelling voor de geschiedenis der geneeskunde, welke de laatste jaren in verhoogde mate valt te bespeuren, komt onder meer tot uiting in de gestadig toenemende stroom publicaties op dit gebied. In het kader van deze publicaties neemt het onderhavige boek

van Haneveld een belangrijke plaats in; enerzijds wordt hierin een stuk lokale medische geschiedenis besproken, anderzijds heeft Arnoldus Fey ook buiten Oirschot, zowel in ons land als ook daarbuiten zijn invloed doen gelden.

De levensloop van Fey is niet goed los te denken van die van de non van Oirschot, Maria van Valckenisse. De miraculeuze gebeurtenissen rond haar dood hebben veel bijgedragen tot Fey's uiteindelijke successen op medisch gebied.

Onder zijn patiënten telde hij vele voorname personen onder meer de moeder van Lodewijk XIV, Amalia van Solms en de dochters van Johan de Witt. Vermaard was hij om zijn behandeling van "hazemonden en vergroeyde rugghen", terwijl zijn kanker-kuren talrijke patiënten aantrokken in de hoop genezing in Oirschot te vinden.

Haneveld is erin geslaagd om in kort bestek een lezenswaardig overzicht te geven van het leven van Arnoldus Fey, mede aan de hand van gegevens door zijn tijdgenoten over hem op papier gezet. Toch krijgt men de indruk dat Haneveld zijn boekje wat overhaast heeft geschreven. Zo ontbreekt een verantwoording van het merendeel van het illustratie materiaal; van de vele aangehaalde brieven, documenten en rapporten blijft de bewaarplaats in archieven etc. meestal onvermeld, terwijl een onontbeerlijk register van persoonsnamen ontbreekt. Waarom niet met deze publicatie gewacht, totdat de chemische analyse van de olie van Maria van Valckenisse was voltooid (pag. 38)? In de bescheiden literatuuropgave missen we J. C. A. Hezenmans (1899) Historische Studiën over 's-Hertogenbosch van 1629 tot 1798, als belangrijke bron van Fey's bemoeienissen met het lijk van Maria van Falckenisse.

Zo zijn er nog wel enige manco's aan te wijzen in deze druktechnisch goed verzorgde uitgave, die we met enig voorbehoud geïnteresseerden in het leven van "Mr Arnoldus Fey chirurgijn tot Oirschot" aanbevelen.

Kunz, G. G. Oude - en Nieuwe Gasthuis 1252 - 1977, Delft 1977; 80 blz. geïll. Uitgave van het Oude- en Nieuwe Gasthuis te Delft (niet in de handel).

Bij gelegenheid van de viering van het 725 jarig bestaan van het Oude- en Nieuwe Gasthuis is in opdracht van dit oudste ziekenhuis in ons land een bijzonder lezenswaardig boekje verschenen. In een bestek van 80 pagina's heeft schrijver een overzicht gegeven van het roemrijke verleden met al zijn ups en downs van dit ziekenhuis, waarbij de tussen de tekst geplaatste talrijke illustraties bijdragen

tot verlevendiging van dit boeiend geschreven stuk lokale medische geschiedenis.

Deze studie laat zich lezen als een historische roman, waarvan echter de juiste geschiedkundige informatie gegarandeerd wordt doordat regelmatig uit het standaard werk over dit onderwerp, te weten Oosterbaans' Zeven Eeuwen (1954) wordt geciteerd.

Voor deze uitgave komen én schrijver én opdrachtgever een welgemeend woord van lof toe.

H. L. Houtzager

KRONIEK

- Op zaterdag, 10 december 1977, werd de 8ste Medisch-Historische Dag georganiseerd. Het aantal inschrijvingen bedroeg 46. Elders in dit nummer is een verslag van deze dag opgenomen. De 9de Medisch-Historische Dag werd vastgesteld op zaterdag, 29 april 1978. Voor deelneming kan men zich telefonisch opgeven onder nummer 020 - 548 27 02 bij het secretariaat van het Medisch Encyclopaedisch Instituut.

Personalia

- Prof. Dr G. A. Lindeboom is op 16 september 1977 benoemd tot bibliothecaris van de bibliotheek der Kon. Ned. Mij ter bevordering der Geneeskunst. Een benoeming die, gezien de eruditie en de waarlijk encyclopaedische kennis van professor Lindeboom op het gebied van de geschiedenis van de geneeskunde, in vakkringen zeer op prijs wordt gesteld.
- Op 14 oktober j.l. promoveerde D. J. B. Ringoir bij professor Dr G. A. Lindeboom op een proefschrift over de Plattelandschirurgijns in de 17de en de 18de eeuw en de rekeningenboeken van de 18de eeuwse Durgerdamse Chirurgijn Anthonij Egberts. Vanuit de zaal werd geopponeerd door Dr J. H. Sypkens Smit. Verder werd over het proefschrift van gedachten gewisseld met Prof. Dr P. J. Kuijjer van de universiteit van Groningen en de co-referent Dr D. Wittop-Koning, privaatdocent in de geschiedenis van de pharmacie aan de Universiteit van Amsterdam. Een drietal leden van de faculteit discussieerde met de promovendus over de stellingen. Voor een uitvoerige bespreking van de dissertatie door de eerste opponent zie elders in dit nummer.

Buitenland

- Aan de "Université René Descartes" (Paris V) is een instituut gesticht voor de geschiedenis van de geneeskunde en de farmacie. De bedoeling is om een gerichte samenwerking tot stand te brengen tussen gespecialiseerde bibliotheken en curricula van medische en farmaceutische opleidingen en tussen bepaalde Parijse centra voor historische studies. Directeur is Pierre Huard; Algemeen secretaris Dr Marie-José Imbault-Huart. Correspondentie te richten aan Rector Pierre Huard, Service d'Anatomie, Faculté de médecine Cochin Port-Royal, 24, rue du Faubourg St. Jacques, Paris 750 14 (Clio Medica 12, 217, 1977).
- Erkende opleiding in de geschiedenis van de geneeskunde in Engeland. In 1971 werd uit fondsen van de Wellcome-Trust de "Wellcome-Unit" voor de geschiedenis van de geneeskunde gesticht als een onderafdeling van de opleiding Geschiedenis en Philosophie (theorie?) van de Wetenschap. Deze Wellcome-instelling geeft zowel een reeks cursussen voor studenten alsmede een opleiding voor hen, die zich specialiseren in de geschiedenis van de geneeskunst om de graad M.Phil. in the history and philosophy of science te behalen. De Wellcome Trust verstrekt enige studiebeurzen voor deze opleiding. Inlichtingen zijn te verkrijgen bij Dr R. K. French, Director Wellcome Unit for the History of Medicine, Free School Lane, Cambridge, CB₂ 3R.H. England (Bull. Hist. Med. 51, 302, 1977).
- Het feit dat Albert von Haller tweehonderd jaar geleden is gestorven, is in zijn geboortestad Bern herdacht met een internationaal symposium "Albrecht von Haller und seine Zeit". In het volgende nummer van A.P. hoopt Prof. Lindeboom een bespreking van deze bijeenkomst te geven.
- In de bibliotheek van het Royal College of Physicians is de tentoonstelling gehouden "My impossible health or the Case of James Joyce". Het College heeft een catalogus van deze tentoonstelling uitgegeven. Aanvragen te richten aan 'Royal College of Physicians', 11 St. Andrew's Place, London N.W. 1, 4 LE (Bulletin Hist. Med. 51, 302, 1977).

"NEDERLANDSE MEDICI TE PARIJS IN DE 18de EEUW"

Correctie

In het artikel van Dr A. P. C. H. Knegt, dat onder bovenstaande titel in het vorige nummer (27) verscheen, waren de literatuurverwijzingen in de noten verwerkt. Intussen zijn de andere noten weggefallen. Hier volgt thans een lijst van alle verwijzingen, die met de cijfertjes in het artikel corresponderen.

1. C. M. Verkroost (1974). De levensbeschrijving van de Zeeuwse arts Paulus de Wind (1714 - 1771) door zijn zoon Samuel. Arch. Zeeuws Genootsch. der Wetenschappen 11.
 2. De N N vóór de naam Gallandat betekent waarschijnlijk nomen nescio. De voornamen van Gallandat zijn David Henry. De naam Gallandat wordt door De Wind met één I (Galandat) geschreven
 3. J. G. de Lint (1926). David Henry Gallandat. Bijdr. Gesch. Geneesk. 6, 181.
 4. C. M. Verkroost (1975). Een schrijven van Paulus de Wind in 1769 aan David Gallandat. Med. Contact 30, 771.
 5. Sabatier Raph. B.
De ontleedkunde volledig verhandeld, of naauwkeurige beschrijving van alle deelen des menschelijken ligchaams uit het Fransch vert. en verw. door Alb. Lentfrinck en Joh. Laur. van der Wagt 2 dln. Goes enz. 1780, 1785.
 6. G. A. Lindeboom (1972). De geschiedenis v. d. med. Wetenschap in Nederland. Fibula-van Dishoeck, Bussum.
 7. Mémoires de l'Académie Royale de Chirurgie. Parijs 1768 - 1798.
 8. P. van der Zwaag (1970). Wouter van Doeveren (1739 - 1783). Leven en werken van een 18e eeuws hoogleraar in de geneeskunde (Diss. V.U. A'dam). Van Gorcum, Assen.
 9. J. H. Sypkens Smit (1953). Leven en werken van Matthias van Geuns M.D. 1735 - 1817 (Diss. R.U. Groningen). Van Gorcum, Assen.
 10. Bij navragen ontving ik van de Heer P. J. Aarssen van de Provinciale bibliotheek van Zeeland te Middelburg de volgende beschrijving van dit manuscript no. 6268:
Auteur: (Gallandat, D. H.).
Titel: (Medische aantekeningen, hoofdzakelijk gemaakt tijdens zijn verblijf te Parijs).
Datum: 1759.
Coll.: 245 x 185 mm; 360 ongenumm. blz., waarvan onbeschreven blz. 237 - 240, 263 - 264, 287, 325 - 338, 359 - 360.
Inhoud: (1) A l'Hotel des invalides 1e 28e fevrier 1759.
Des operations de chirurgie. blz. 1 - 104.
(2) Mr. Astruc. Des maladies du bas ventre. blz. 105 - 236.
(3) Extrait des leçons de mons. Antoine Petit, professeur et D.R. de la Faculté, sur les Accouchemens. blz. 241 - 262.
(4) (Uittreksels uit medische tijdschriften en boeken).
blz. 265 - 324 en blz. 339 - 358.
- Het handschrift is in zeer slechte staat; de band ontbreekt en de katernen liggen los. Het schrift is doordat het hs in 1940 in het water heeft gelegen verbleekt. Hier en daar vocht- en schimmelvlekken. Het hs staat op de nominatie om te worden geres-
taureerd.
- Het hs is oorspronkelijk eigendom geweest van de Ver. van genees- en heilkundigen in Zeeland en is later als behorende tot de verzameling van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen in bruikleen aan de Provinciale Bibliotheek afgestaan.
11. W. S. van Benthem Jutting en C. M. van Hoorn (1967). Oude en nieuwe gegevens over leven en arbeid van Dr. Job Baster (1711 - 1775). Arch. Zeeuws Genootsch. der Wetenschappen 29.

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK

- [Anoniem] (1780). Physiognomische Catechismus bevattende de gronden en beginselen der Geraadkennis. XXXII + 359 pp., 9 pl. G. Bom, Amsterdam.
- [Allema, J. en Ringoir, D. J. B.] (1977). Amsterdam met de GG en GD. 80 pp., vele ill. Stadsdrukkerij Amsterdam.
- Benzinger, Th. H. (ed.) (1977). Temperature. Part I. Arts and Concepts. 353 pp., ill. Dowden, Hutchinson & Ross, Stroudsburg, Pennsylvania.
- Benchmark Papers in Human Physiology, vol. 9.
- Bleker, Johanna (1972). Die Geschichte der Nierenkrankheiten. 147 pp., ill. ports. Boehringer, Mannheim.
- Bluth, K. Th. (1934, 1977). Medizingeschichtliches bei Novalis. Ein Beitrag zur Geschichte der Medizin der Romantik. 59 pp., Herdruk van uitgave Berlin 1934. Kraus, Nendeln, 1977.
- Brown, John (1871). Horae Subsecivae. 486 pp. Edmonston and Douglas, Edinburgh.
- Dewhurst, Kenneth (1957). The Quicksilver Doctor. The life and times of Thomas Dover physician and adventurer. XII + 192 pp., 12 ill. John Wright, Bristol.
- Diller, H. (ed.) (1973). Kleine Schriften zur antiken Medizin. IX + 300 pp., W. de Gruyter, Berlin - New York.
- Franklin, K. J. (1958). The Circulation of the blood. Two anatomical essays by William Harvey together with nine letters written by him. Translated and annotated by —. 184 pp., 2 ports. Blackwell Scientific Publ., Oxford.
- Galen on the Natural Faculties. With an English translation by Arthur John. Brock. LV + 339 pp., W. Heinemann, London. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- The Loeb Classical Library.
- Grensemann, H. (ed.) (1968). Die Hippokratische Schrift "Über die heilige Krankheit". 126 pp. W. de Gruyter, Berlin.
- (1975). Knidische Medizin, Teil I. Die Testimonien zur ältesten knidischen Lehre und Analysen knidischer Schriften im Corpus Hippocraticum. 275 pp. W. de Gruyter, Berlin.
- Gribel, F. (1977). Die Entwicklung der Wundbehandlung von der Mitte des 18. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Heruitgave Kraus Nendeln, Lichtenstein. 33 pp., - Abhandlungen zur Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften Heft 15.
- Guthrie, D. (1949). Lord Lister. His Life and Doctrine. VIII + 128 pp., portr., ill. Livingstone, Edinburgh.
- Hermans, E. H. (1976). Ten voeten uit. Mens en dokter. 173 pp. L. Stafleu, Leiden.
- Hintzsche, E. (ed.) (1977). Albrecht von Hallers Briefe an Auguste Tissot 1754 - 1777. 535 pp., portr., ill. Hans Huber, Bern - Stuttgart - Wien.
- Hippocrates. The "Hippocratic collection", transl. and edited by W. H. J. Jones a.o. Reprint Heinemann, London 1967 - 72. 4 dln. (met parallel tekst in het Grieks). Loeb Classical Library 147 - 150.
- Hodgkin, A. L. et al. (1977). The pursuit of Nature. Informal Essays on the History of Physiology. 180 pp. Cambridge Univ. Press, Cambridge - London - New York - Melbourne.
- Kaau, Abr. (1738). Perspiratio dicta Hippocrati per universum corpus Anatomice illustrata. 445 pp. Sam. Luchtmans, Lugd. Bat.
(Toegevoegd: A. Kaau. Declamatio Academica (1737). 36 pp.)

- Keynes, G. (ed.) (1949). Blood Transfusion. XII + 574 pp., ill. John Wright, Bristol - S. Marshall, London.
- [] (1970). Liber memorialis. 350 jaar Collegium Medicum Antverpiense. 25 jaar Geneeskundige Dagen van Antwerpen. 257 pp., niet in de handel. Kon. Geneesk. Kring, Antwerpen.
- Lindgren, Agi (1977). Das Utrechter Arzneibuch (Ms 1355. 16°, Bibliotheek der Rijksuniversiteit Utrecht). 199 pp. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Lissauer [A.] (1873). Albrecht von Haller und seine Bedeutung für die deutsche Cultur. 39 pp. Lüderitzsche Verlagsbuchh. Berlin.
- Lucina sine concubitu, d.i. ein Brief an die Königliche Societat der Wissenschaften worinn auf eine unwidersprechliche Art. bewiesen wird das ein Frauenzimmer ohne Zuthun eines Mannes schwanger werden. 89 pp. Frankfurt und Leipzig 1751.
- Herdruk 1928 Darmstädter Verlag, Darmstadt.
- McNeill, W. H. (1976). Plagues and Peoples. 369 pp. B. Blackwell, Oxford.
- Mayow, John (1674). Medico-Physical Works. Being a translation of Tractatus Quinque medico-physici. Re-Issue Ed. E. & S. Livingstone. Edinburgh - London 1957. XXIII + 331 pp., portr. 5 platen.
- Mitra, Jyotir (1974). History of Indian Medicine from pre-Mauryan to Kusāna Period. VII + 165 pp. Jyotirlok Prakashan, Varanasi.
- Nanninga, K. J. (1977). Mijlpalen uit de geschiedenis van de reumatische ziekten. Een bronnenstudie. Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam. 304 pp., 19 ill. Princo Offset Drukkerij, Culemborg.
- Nielsen, H. (1974). Ancient Ophthalmological agents. 117 pp., ill. Odense Univ. Press, Odense.
- Acta Historica Naturalium et medicinalium, vol. 31.
- Payne, J. F. (1900). Thomas Sydenham. XVI + 264 pp., port. T. Fisher Unwin, London.
- Putscher, Marielene (1974). Pneuma, Spiritus Geist. Vorstellungen vom Lebensantrieb in ihren geschichtlichen Wandlungen. 278 pp., 20 ill. Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.
- Reisman, John M. (²1976). A History of clinical psychology. Enlarged Edition of The Development of clinical Psychology. IX + 420 pp., Irvington Publ. New York.
- Richter, G. (1936, 1977). Das Anatomische Theater. 156 pp. Herdruk Berlin 1936. Kraus Nendeln.
- Ringoir, D. J. B. (1977). Plattelands chirurgijns in de 17e en 18e eeuw. De rekeningenboeken van de 18e eeuwse Durgerdamse chirurgijn Anthonij Egberts. Diss. Vrije Universiteit Amsterdam. 413 pp., ill. Lebo, Bunnik.
- Scott, J. F. (²1976). The Scientific work of René Descartes (1596 - 1650). 211 pp., portr., ill. Taylor & Francis, London.
- Herdruk van uitgave 1952 Londen.
- Schipperges, H. (³1971). Entwicklung moderner medizin. Probleme, Prognosen, Tendenzen. 266 pp. Genter, Stuttgart.
- Sola, R. de (⁴1966). Abbreviations Dictionary. IX + 227 pp. Duell, Sloane and Pearce, New York.
- Williams, Guy (1975). The Age of Agony. The Art of Healing c. 1700 - 1800. XI + 237 pp., 22 ill. Constable, London.

INHOUD

		pag.
G. A. Lindeboom	De beoefening van de Geschiedenis der Geneeskunde - Vandaag	1
Dr. C. M. Verkróost en Dr. H. L. Houtzager	Jan Cornelis du Man 20 - 9 - 1818 tot 2 - 6 - 1909	4
G. A. Lindeboom en E. Ashworth Underwood	Vartaalperikelen	10
G. A. Lindeboom	Geneeskunde rond Rubens (tentoonstelling Antwerpen)	16
Dr. H. L. Houtzager	Achtste Medisch-historische Dag	17
Dr. D. J. B. Ringoir	Werkgroep 'Plattelandsheelmeesters'	19
Boekbespreking	<ul style="list-style-type: none"> a. D. J. B. Ringoir. <u>Plattelandschirurgijns in de 17e en 18e eeuw</u> (Dr. J. H. Sypkens Smit) b. G. T. Haneveld. <u>Mr. Arnoldus Frey, chirurgijn tot Dirschot en</u> c. G. G. Kunz. <u>Oude en Nieuwe Gasthuis 1252 - 1977</u> (Dr. H. L. Houtzager) 	19 21 22
Kroniek		23
<u>Ned. Medici in Parijs in de 18de eeuw</u> (correctie)		25
Aanwinsten Bibliotheek		26